

**MİLLİYETÇİLİK ÇAĞINDA ÇOK ULUSLU İMPARATORLUKLARIN
SONUNA DOĞRU
AVUSTURYA (-MACARİSTAN) İMPARATORLUĞU'NUN DIŞ POLİTİKASININ
ANA HATLARI: 1848-1914**

Bilge KARBI*

ÖZET

Bu makale, Avusturya'nın 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış politikasını ana hatları ile ele almaktadır. Avusturya'nın coğrafi konumu ve çok uluslu yapısı dış politikasının en belirleyici etkenleri olmuştur. Bu dönemde Avrupa'nın milliyetçi fikirlerle sarsılması Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya'yı etkilemiştir. Avusturya'nın çok uluslu yapısı, imparatorluğun son döneminde karşı karşıya kaldığı en kritik iç ve dış sorunların kaynağıdır. Balkanlardaki ulus devletleşme sürecinde, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) bir dönüm noktasıdır. Nitekim savaşın nedenleri, Avusturya'nın 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki dış politikasının analizi için ip ucu verir. Savaşın sonra imparatorluğun dağılmasıyla birçok yeni ulus devlet ortaya çıkmıştır. Avusturya ise sınırları daralmış bir Alman devleti olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Milliyetçilik, Avusturya-Macaristan, 1848 Devrimleri.

Giriş

Avrupa'nın ortasında yer alan Avusturya, edebiyattan mimariye günümüzde izleri halen görülmekte olan imparatorluk geçmişi ile bilinmektedir. Yüzyıllar boyunca çok uluslu bir imparatorluk olarak varlığını sürdürmüş olan Avusturya'da, özellikle 19. yüzyılda siyasi yapının ardı ardına değişmesine sebep olan radikal gelişmeler yaşanmıştır. İmparatorluk, Habsburg-Lorraine Hanedanlığı idaresi altında, 1804-1867 yılları arasında Avusturya İmparatorluğu, 1867-1918 arasında da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (Çifte Monarşi, Tuna Monarşisi) adlarıyla varlığını devam ettirmiştir.¹ Avrupa, 19. Yüzyıla girerken en çok 1789 Fransız İhtilali ve arkasından gelen Napoléon'un başını çektiği Napoléon Savaşları ile meşgul olmuş; bu savaşlar neticesinde 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde Avusturya öncülüğünde mevcut siyasi yapıyı koruyan yeni bir düzen yaratılmıştır. 1848 yılında başlayan

* Beykent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, karbibilge@hotmail.com

¹ Kemal Beydilli, "Avusturya" *İslam Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul 1991, s. 178-179.

ve kısa sürede Avrupa'yı saran devrimler Avusturya tarafından bir tehdit olarak görülmüştür. Yüzyılın ikinci yarısında ise daha çok milliyetçilik akımları imparatorluğu etkilemiştir. 1867 tarihli Macarlar ile yapılan Uzlaşma (Ausgleich) ve İtalya ve Prusya ile yapılan savaşlar ve Balkanlar'da gittikçe artan ulus devlet kurma talepleri gibi gelişmeler imparatorluğu zayıflatmış ve en nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'na katılan bu çok uluslu imparatorluk, savaş bittiğinde dağılmıştır.

19. Yüzyıl Avrupa siyasi tarihine damgasını vuran ideoloji milliyetçilik olduğuna göre Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çok uluslu yapısıyla bu ideolojinin ne şekilde hayata geçtiğinin araştırılması için iyi bir örnektir. İmparatorluk sınırlarında yaşayan farklı etnik kimliklerin ulus devletleşme sürecinde imparatorluk ile olan ilişkilerinin temelini milliyetçilik ideolojisi oluşturmuştur. Özellikle Balkanlar'ın ve Doğu Avrupa'nın coğrafyası Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan halkların bağımsızlık süreçlerinde şekillenmiştir.

Bu çalışma, Avusturya'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan süreçte yaşadığı milliyetçilik akımları ekseninde dış politikasını ana hatlarıyla nasıl etkilediğine değinmektedir. 1848 devrimleri ve Avusturya Arşidükü Ferdinand ile eşinin öldürüldüğü 1914 Haziran ayının ardından savaş kararının alınması, makalenin başlangıç ve bitiş tarihlerini belirlemiştir.

Avusturya'da 1848 Devrimleri

Fahir Armaoğlu'nun ifade ettiği gibi Avrupa tarihinde 1815'ten 1870'e kadar olan dönemde, üç büyük fikir akımı toplumları etkilemiştir. Bunlar, liberalizm, milliyetçilik ve sosyalizmdir. 1830 devrimlerinde liberalizm ağır basarken 1848 devrimlerinin etkin faktörü milliyetçiliktir. Milliyetçilik aynı zamanda 1861 İtalyan ve 1871 Alman milli birliklerinin kurulmasında etkili olmuştur.²

Yaşanılan coşkulu, fırtınalı gelişmeler nedeniyle Avusturya tarihinde "Sturmjahr" (Fırtına/Coşku Yılı) olarak kabul edilen 1848 devrim yılında imparatorluğun çok uluslu yapısı da derinden etkilendi; imparatorluğun kaderini belirleyecek olan ulus problemlerine karşı halk birlikte hareket etmeye başladı.³

Avusturya Dışişleri Bakanlığı (1809-1848) ve Avusturya Şansölyeliği (1821-1848) görevlerinde bulunan Clement von Metternich, Avrupa'da tüm devrim girişimlerinin en büyük

² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 111.

³ Erich Zöllner, *Geschichte Österreich*, Verlag für Geschichte und Politik, Viyana 1979, s. 26.

karşıtı olarak kabul edilmektedir.⁴ Napoléon Savaşları'nın sona ermesinin ardından Metternich önderliğinde, 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi ile milliyetçilik düşüncesini geliştirecek olan liberal fikirler bastırılmaya çalışılmıştı. Fransız İhtilali'nin getirdiği fikirler unutturularak, 1789 öncesinin muhafazakâr politikalarına, monarşilerin mutlak hükümdarlığının savunulduğu ve halkın saray, aristokrasi, kilise ve orduya itaatkâr olduğu zamana geri dönmek istenmişti. Habsburg İmparatorluğu, Metternich'in yönetimi altında basın sansürünün had safhada olduğu bir polis devleti haline gelmişti. İmparatorlukta 1848 yılına kadar despotizm, sansür, baskı ve iktisadi kıtlık hakimdi.⁵ Metternich'in düşüncesine göre Avusturyalı bir imparatorluk ancak Alman kültürel ve idari yapısının gücü sayesinde ayakta durabilirdi.⁶

Devrimler, Avrupa'da statükoyu yıkmaya yönelik olsa da devletlerin ekonomik ve siyasi gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar gösterdi. Paris'te başlayan ayaklanma kısa süre sonra Avusturya'ya da sıçradı, 13 Mart 1848 tarihine gelindiğinde Viyana'da ayaklanmalar şiddetlenmişti. Habsburg İmparatorluğu'nda ihtilal iki farklı yönde gelişti. Viyanalılar anayasal haklar ve özgürlükler için ayaklandılar. Kuzey İtalyanların, Macarların, Çeklerin, Hırvatların ve diğer Slavların yoğun oldukları bölgelerdeyse, sosyo-ekonomik ve siyasal karakter taşımayan daha ziyade bağımsızlığa yönelik milliyetçi ayaklanmalar görüldü.⁷ İmparatorlukta ayaklanmaların amaçları birbirinden çok farklıydı. Devrimci gruplar genelde belirli bir amaç için değil; zaman zaman ya hükümetle ya da birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Örneğin başkent Viyana'da daha çok öğrencilerin başını çektiği burjuva-liberal (bürgerlich-liberale) bir devrim söz konusuydu. Amaçları bu çok uluslu imparatorluğa esaslı bir reform getirmektir; imparatorluğa zarar vermeyi ise asla istemiyorlardı. Başkentte, işçiler ve zanaatkarlardan oluşan bir başka grup, imparatorluk ve hanedanlığın dahil olduğu eski sistemi tamamen ortadan kaldırmak isteseler de yerini alacak demokratik bir yönetim planına sahip değillerdi. Habsburgların İtalyan topraklarında daha çok ulusal nitelikte bir devrim yaşanıyordu. Macaristan'da ulusal ve sosyal nitelikteki devrim, bir bağımsızlık savaşına doğru gidiyordu.⁸ Görüldüğü gibi devrim bu çok uluslu imparatorluğun her bölgesini birbirinden farklı şekillerde etkilemiştir.

1848 yılında Avusturya İmparatorluğu'nda yaşanan diğer önemli bir değişiklik de Franz Joseph'in tahta çıkışıdır. Mart ayında başlayan devrim hareketlerinden aylar sonra 2 Aralık

⁴ Bu tarih aralığında imparatorlar II. Franz (1806-1835), I. Ferdinand (1835-1848)'dir.

⁵ Brigitte Hamann, *Österreich: Ein historisches Portrait*, C.H. Beck, Münih 2009, s. 71.

⁶ Robert A. Kann, *Werden und Zerfall des Habsburgerreiches*, Verlag Styria, Graz 1962, s. 50.

⁷ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay. İstanbul 2018, s. 65.

⁸ Stephan Vajda, *Felix Austria: eine Geschichte Österreichs*, Überreuter Verlag, Viyana 1980, s. 481.

1848 tarihinde 18 yaşındaki Franz, Kaiser Franz Joseph I unvanıyla, imparator oldu. Franz Joseph'in ölümüne kadar geçen altmış sekiz yıllık hükümdarlık süresinde alınan her kararda, tüm değişimler etkisi olduğu söylenebilir. Bu süre zarfında imparatorluk belki de en çok, çok uluslu bir imparatorluk olmanın ve çağı yakalayamamanın getirdiği sorunlarla yüzleşiyordu.⁹ Ancak imparator, çocukluğundan itibaren var olan imparatorluk geleneğini korumak ve ona sahip çıkmak üzere yetiştirilmişti, geleneğe karşı çıkacak bir cesaret ve istek kendisinden talep edilmemekteydi.¹⁰ Dolayısıyla Franz Joseph, imparatorluğunun ilk dönemlerinde aldığı eğitime pek de uymayacak bir karar alma süreci içerisindeydi. Nitekim tahta çıktığı günlerde imparatorluk, Macarların talep ettiği siyasi haklar mücadelesi ile baş etmeye çalışıyordu.

1848 devrimi, Macarlara uzun zamandır talep ettikleri siyasi ve mali haklarını tanımaları için bir fırsat yaratmıştı. 11 Nisan 1848'de İmparator V. Ferdinand (I. Ferdinand) *Nisan Yasaları* olarak bilinen ve kişilerin siyasi, mali haklarını güvence altına alan kararları onaylamıştı. Macaristan'da yeni kurulan hükümet, özerk devlet statüsüne geçmek için var gücüyle çalışmaya başladı. Ancak imparatorluk sarayı ile monarşiyi oluşturan idari aristokrasiye göre Macarlara tanınan bu haklar geçiciydi ve nitekim Eylül 1848'de Macaristan'a karşı saldırıya geçildi. Franz Joseph, 2 Aralık'ta tahta çıktığında Macarları bastırabilmek için Rus Çarı I. Nikola'dan Haziran 1849'da askeri destek talep etti. 13 Ağustos 1849'da Macarlar Rus birlikleri karşısında teslim oldular. Macar devrimi 1848 yılında başarısızlığa uğrasa da bu devrim fikirleri ve sonuçları yok olmadı; Avusturyalılar ve Macarlar devrimden yirmi yıl sonra uzlaşmaya vardılar.¹¹

Alman ve İtalyan Birliklerinin Kurulması: 1859-1861 ve 1871

Devrimden kısa bir süre sonra İtalya ve Prusya ile yapılan savaşlar imparatorluğun siyasi tarihinde önemli bir yer tutar.

İtalya'nın bağımsızlık mücadelesi, "Risorgimento"¹², 1848 devrimlerinden sonra hem manevi hem de maddi olarak daha çok destek bulmaya başlamıştı. Siyasi merkez, Piyemonte-Sardunya Krallığı'nın başkenti Torino, en büyük destekçisi ise İtalyan devlet adamı Camillo Graf Benso di Cavour'du. Cavour, Fransa İmparatoru III. Napoléon ile ittifak kurmayı başardı. Önce 4

⁹ Franz Joseph hakkında yazılmış detaylı bir biyografi için bkz. Alan Palmer, *Franz Joseph I: Kaiser von Österreich und König von Ungarn*, List Verlag, Münih 1994.

¹⁰ Katrin Unterreiner, *Kaiser Franz Joseph 1830-1916: Mythos und Wahrheit*, Christian Brandstaetter Verlag, Viyana 2006, s. 28- 29.

¹¹ Pal Fodor, "On dokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında Macar Reform Hareketleri ve 1848-49 Devrimi", *Doğumunun 200. Yıldönümünde Lajos Kossuth 1848-49 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı-Macar İlişkileri Sempozyumu*, Dumlupınar Üniversitesi, yay. haz. Celal İnal-Naciye Güngörmüş, Kütahya, 2002, s. 51-52.

¹² "Il Risorgimento", İtalya'nın bağımsızlık mücadelesini tanımlamak için o dönemde kullanılan terimdir. Yeniden Dirilme anlamına gelmektedir.

Haziran'da Magenta Muharebesi'nde daha sonra 24 Haziran 1859 Solferino Muharebesi'nde Avusturyalılar ağır yenilgiler aldılar. 8 Temmuz'da imzalanan mütareke ve 10 Kasım 1859'ta yapılan Zürich Barışı ile Avusturya, Lombardiya'yı kaybettiğini kabul etti.¹³ İtalya'nın toprak kazanması ile neticelenen bu savaşlar, 1861 yılında İtalya'nın siyasi birliğinin sağlanmasının zeminini hazırladı. Avusturya karşısında alınan bu zaferin ardından bütün İtalyan devletlerinin katılımıyla ilk İtalyan parlamentosu açıldı. Piyemonte Kralı II. Vittorio-Emmanuel İtalya Kralı ilan edildi.¹⁴

Aynı dönemde Avusturya'nın tıpkı güneydeki İtalya gibi bir siyasi birlik sağlamasını istemediği diğer bir bölge kuzeydeki Almanya'ydı. 1815 Viyana Kongresi'nde alınan kararlar sonucu bir Alman Konfederasyonu (Deutscher Bund) kurulmuştı. Konfederasyonda Prusya ve Avusturya Monarşileri başat rol oynasa da Avusturya kendisini konfederasyonun hamisi olarak görüyordu. Metternich, Alman kültür ve idari üstyapısı altında g cl  bir Avusturya İmparatorluğu yaratmak istiyordu. Ancak Avrupa'daki 1848 milliyetçi devrimleri ve bağımsızlık hareketleri Metternich'in hayallerini yıkmıştı. Milliyetçilik çağına girildiğinden artık Avusturya gibi çok uluslu bir imparatorlukta *Alman* bir çözüm yaratmak pek mümkün değildi.¹⁵

Avusturya'nın Alman sorununa olan etkisi 1848/49 halk ayaklanması ile gün yüzüne çıkmıştı. 1848'ten itibaren Avusturya'da ulusal cemiyetlerin artması, imparatorluğun merkezi Viyana dışındaki Zagreb, Budapeşte, Prag, Krakov, Lviv (Lemberg), Trieste, Lubyana (Ljubljana) gibi bölgelerde de yeni dinamik kent merkezleri oluşmaya başladı. Bunlar Almanya ve Avusturya arasındaki ilişkileri daha da fazla etkilemeye başladı.¹⁶

Konfederasyon içerisindeki Alman milliyetçileri, Avusturya ve Prusya g clerinden hangisinin bu birliği yönlendirmesi gerektiği konusunda ikiye ayrılmışlardı. Avusturya çok ırklı ve heterojen yapısıyla federasyon içerisinde yer alan küçük Alman devletlerinin bireyselliklerine karşı saygılı olmaya Prusya'dan daha yatkın dururken başka bir kesim ise Prusya'yı siyasi ve iktisadi anlayışlar konusunda Avusturya'dan daha modern buluyorlardı.¹⁷

1850'lerden itibaren Avusturya ve Prusya arasındaki rekabet arttı. Avusturya 1859 yılında İtalya ile yaptığı savaştan mağlup ayrılmasının nedeni olarak Prusya'yı sorumlu tuttu. Bu

¹³ Solferino Muharebesi İmparator Franz Joseph'in ordunun başında katıldığı ilk ve son muharebedir. Vajda, a.g.e., s. 514.

¹⁴ Venedik 1866, Roma 1870 yılında İtalyan birliğine katıldı. Armaoğlu, a.g.e., s. 297.

¹⁵ Kann, a.g.e., s. 50.

¹⁶ Jiri Koralka, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918: Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen*, Band VI, 2. Teil, Der  sterreichischen Akademie der Wissenschaften, Viyana 1993, s. 2-3.

¹⁷ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler: 1789-1980*,  ev. Savaş Aktur, Dost Kitabevi Yay. Ankara 2002, s. 103.

durum Avusturya’da, Alman Sorununu tekrar gündeme getirdi. 1866 Alman-Avusturya Savaşı’na kadar olan yedi yıllık süre içerisinde yaşanan gelişmeler Avusturya’nın Alman Birliği içerisindeki hakimiyetini daha da sarstı. Örneğin Avusturya, gittikçe artan bir şekilde iktisadi konularda güvenilirliğini kaybetmeye başladı; bozulan ekonomisi, eksik alım gücü ile 1860’lardaki Alman sanayisini destekleyecek pazar olmaktan uzaklaşmaya başladı. Mart 1862 tarihinde Prusya’nın Fransa ile imzaladığı ticaret antlaşmasını Prusya, Avusturya’nın gittikçe artan baskısından kurtulmak için bir fırsat olarak gördü. Avusturya’ya göre bu antlaşma Avusturya’nın dışlanması amacını taşıyordu. Dönemin basınında da Avusturya’nın Alman devletlerinin liderliğini üstlenip üstlenemeyeceği tartışılıyordu.¹⁸ Prusya’yı Almanya karşısında güçlü yapan diğer bir husus da *Zollverein* (Gümrük Birliği) oldu. Prusya, 1834’ten itibaren etki alanını Alman devletleri üzerinde geliştirdi. Bu devletler, *Zollverein* üyesi olmayan Avusturya’dan giderek uzaklaşarak ticari konularda Prusya’ya bağlandılar. Bu devletlerdeki orta sınıf liberaller, Prusya’nın geniş bir piyasayı koruyacağı ve Almanya’yı iktisadi olarak daha güçlü bir yapıya kavuşturacağı inancındaydı.¹⁹

Prusya ve Avusturya’nın Almanya’nın geleceği konusunda farklı planları vardı: Avusturya, Alman birliği içerisinde kendisini *Primus inter pares* olarak görüp liderliği Prusya ile paylaşmayı asla düşünmüyordu; Prusya’ya göre ise Avusturya’nın birlik içindeki liderlik gücü azaltılmalıydı.²⁰

Avusturya ve Prusya’nın bir savaşa doğru adım adım gittiği 1866 yılında, 14 Haziran günü Prusya tarafından Alman birliğinin dağıldığı duyuruldu. Asıl savaş ise 21 Haziran’da başladı ve 26 Temmuz’a kadar, 33 gün sürdü.²¹ 3 Temmuz’da Königgrätz (Sadowa)da Prusya’nın zaferi savaşın galibini de belirlendi. Königgrätz’da karşı karşıya gelen General Helmuth von Moltke komutasındaki Prusya ordusu, General Ludwig von Benedek’in komuta ettiği Avusturya ordusunu yendi.²² 26 Temmuz 1866 tarihinde imzalanan Nikolsburger Mütarekesi ile savaş sona erdi.

¹⁸ Koralka, a.g.e., s. 32.

¹⁹ Lee, a.g.e., s. 104.

²⁰ Alma Hannig, “Österreich: Entscheidung zum Krieg”, *Der Preussisch-Österreichische Krieg 1866*, yay. haz. Winfried Heinemann, Lothar Höbelt, Ulrich Lappennküper, Ferdinand Schöningh, 2018, s.45.

²¹ Oskar Regele, “Österreichs Kriegs 1866”, *Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867: Vorgeschichte und Wirkungen*, Verlag Herold, Viyana 1967, s. 37.

²² Königgrätz Muharebesi’nde Avusturya ve Prusya ordularının askeri taktik, strateji yönünden bir karşılaştırmasına göre sonuç ne Moltke’nin askeri dehası ne kullanılan silahların gücü ne de Benedek’in yeteneksizliği ile açıklanabilir. Königgrätz Muharebesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Thorsten Loch, Lars Zacharias, “Königgrätz 1866: Die Operationen zwischen dem 22. Juni und 3. Juli”, *Österreichische Militärische Zeitschrift*, Cilt 6, 2010. Jeremy Black’e göre Benedek daha iyi bir topçuya ve iç hatları kullanma imkanına sahip olsa da kararsızlıktan ötürü bunları kullanamamıştı. Jeremy Black, “1864-1913 Avrupa Savaşları”, *Dretnot, Tank ve Uçak: Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*, Kitabevi yay. İstanbul 2003, s. 63.

Mütarekeden sonra imzalanan 23 Ağustos 1866 tarihli Prag Antlaşması ile Alman sorunu nihayete erdirildi. Alman sorunu, *kleindeutsch* anlayışıyla; Prusya liderliğinde Avusturya'nın dışlandığı bir Alman İmparatorluğu'nun kurulması yoluyla çözüldü.²³ Prag Antlaşması sadece mağlup ve galip arasındaki şartları düzenlemedi; tüm Almanya'nın yeni politik düzeninin de temelleri atıldı. Her şeyden önce Alman Birliği'nin sonu geldiğinin altı çizilmelidir: Habsburg İmparatorluğu ilk olarak, Almanya'dan ayrılışını ve ikinci olarak, ilkeleri Prusya tarafından belirlenerek kurulan yeni Kuzey Almanya Birliği'nin Prusya tarafından idare edileceğini kabullendi.²⁴

Hugo Hantsch'a göre Königsgrätz'daki mağlubiyet tüm Avrupa'nın geleceğini etkileyen bir gelişmeydi. Viyana Kongresi'nin yarattığı dünya sona ermiş; ulus bilinci ve bu bilincin getirdiği çelişkiler ve kutuplaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştı.²⁵

Ausgleich: 1867

Avusturya İmparatorluğu, Alman ve İtalyan siyasi birliklerinin sağlandığı dönemde, bir başka siyasi birlik talebi ile de meşguldü. 1848 devrimlerinin getirdiği bağımsızlık taleplerinin belki de en yoğun yaşandığı yerlerin başında Macar toprakları geliyordu. 1866 yılında Macarlar, Avusturya'nın batıda uğraşmak zorunda kaldıkları problemleri doğuda kendi çıkarları için kullandılar. Golo Mann'ın ifade ettiği gibi “Alman Zaferi-Habsburg Hezimet-i- Macar Zaferi”dir.²⁶ 15 Mart 1867 tarihinde, Macar devriminin on dokuzuncu yıl dönümünde, Avusturya-Macaristan uzlaşması (*Ausgleich*) resmîyet kazandı. İmparatorluğun iki yarısı olan Avusturya ve Macaristan, resmî olmayan isimleriyle sırasıyla *Cisleithanien*²⁷ ve *Transleithanien*²⁸ olarak anılmaya başlandı. İmparatorluğun kısa adlandırması olan *Doppelmonarchie* (*çifte monarşi*), en sık kullanılan tabirlerden biri oldu. Hükümdar Franz Joseph, Avusturya'da Kaiser, Macaristan'da Kral unvanını kullandı. Almanca konuşulan ordu ve donanma, Avusturya-Macaristan'ın emri altındaydı, ancak yine de Macaristan'ın

²³ Anna Hannig, a.g.m., s. 4.

²⁴ Hans-Christoph Kraus, “Die politische Neuordnung Deutschlands nach der Wende von 1866”, *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*, yay. haz. Winfried Heinemann, Lothar Höbelt, Ulrich Lappenküper, Ferdinand Schöningh, 2018 s. 319-320.

²⁵ Hugo Hantsch, “1866 und die Folgen”, *Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867: Vorgeschichte und Wirkungen*, Verlag Herold, Viyana 1967, s. 51.

²⁶ Lonnie R. Johnson, *Central Europe: Enemies, Neighbours, Friends*, Oxford University Press, s. 162.

²⁷ Tuna nehrinin bir kolu olan Leitha nehrinin Batı ve Kuzey tarafında kalan Niederösterreich, Oberösterreich, Steiermark, Kaernten, Krain, Küstenland, Salzburg, Tirol ve Vorarlberg, Böhmen, Machren, Schlesien, Galizien ve Lodomerien, Bukowina bölgelerini adlandırmak için kullanılan tabirdir.

²⁸ Leitha nehrinin güney ve doğusunda kalan Macar Krallığı, Slovakia ve Karpat-Ukrayna, Başka bölgelerini kapsar. İmparatorluğun diğer yarısındaki bu bölgede nüfusun %48'ini tek başına Macarlar oluşturuyordu. John W. Mason, *The Dissolution of the Austro-Hungarian Empire: 1867-1918*, Longman, Londra, 1994, s. 16.

“Honvédség” ve Avusturya’nın “Landwehr” isimli birer ordusu; ortak bir Savaş Bakanı (Kriegsminister) olmasına rağmen bir Macar ve bir Avusturyalı Savunma Bakanı (Verteidigungsminister) vardı. Mali meseleler için Avusturya-Macaristan Maliye Bakanı ve her iki imparatorluk yarısının bütçe işleri için kendi bakanları vardı. Ortak kurumlar “kaiserlich und königlich”²⁹ kısaca “k.u.k.” olarak adlandırıldı. Tamamen Avusturyalı olan kurumlar, enstitüler ve kuruluşlar için “Kaiserlich-Königlich” ve kısaca “k.k.”; tamamen Macar olanlar içinse “Magyar királyi”³⁰ ve kısaca “magy. kir” ifadeleri kullanıldı.³¹

1860’larda artan uluslaşma eğilimleri Franz Joseph’in, milli grupların kendi çok dilli imparatorluğunda bir arada yaşayabileceğini kanıtlamak için bir böl ve yönet politikası tasarlamasına yol açtı. 1869 Uzlaşması bu politikanın en önemli sonucudur. Macaristan’a verilen haklar sayesinde Macarların imparatorluktan tamamen ayrılmasının önüne geçilebilmişti. Ancak Macaristan’ın kendi çıkarlarını ve uluslaşma sürecini devam ettirmesi özellikle Çek, Leh ve Hırvat seçkinler arasında benzer siyasal arzuları kışkırttı.³²

Balkanlar ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu: 1908-1914

Habsburg İmparatorluğu’nun, 19. Yüzyılın ikinci yarısında İtalya, Prusya ve Macarlar tarafından büyük bir prestij kaybına uğratılması imparatorluğun, Birinci Dünya Savaşı arifesinde tüm ilgisini Balkanlar’a yöneltmesine neden oldu. 1859’da İtalya’dan ve 1866’da Almanya’dan kovulmasının ardından Balkanlar, Avusturya-Macaristan’ın dış politikasının odak noktası haline geldi. Bu yeni hedefin belirlenmesi Balkanlar’da şiddetin artışıyla aynı döneme denk gelmişti. Güneydoğu Avrupa’da Osmanlı otoritesinin zayıflaması bölgede iki büyük gücün menfaatlerinin kesiştiği bir gerilim alanı yarattı. Hem Rusya hem de Avusturya-Macaristan Osmanlıların çekildiği topraklar üzerindeki hakimiyet hakkının kendilerine ait olduğunu düşünüyorlardı.³³

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda Alman nüfus fazla olsa da imparatorluk aslında Balkan halklarından oluşmaktadır. 1910 tarihli Avusturya ve Macaristan nüfus sayımlarının resmi verilerine göre, nüfusun yüzde 23,6’sı Almanca, 19,57’si Macarca, 16,3’ü Çekçe veya Slovakça, 9,68’i Lehçe, 8,52’si Sırpça, Hırvatça ve Boşnakça, 7,78’i Ukraynaca, 6,27’si

²⁹ Kayserlik ve Krallık.

³⁰ Macar-Krallık.

³¹ (*Ve/Und* bağlacımı Macarlar kazandıkları eşit siyasi haklarını vurgulamak için inatçı bir şekilde kullandılar.) Vajda, a.g.e., s. 528-529.

³² Peter Haslinger, “Avusturya-Macaristan”, *Savaşta İmparatorluklar: 1911-1923*, çev. Robert Gerwarth, Erez Manela, İletişim Yay., İstanbul 2016, s. 136. Habsburg yönetimi altında Çek milliyetçiliği için bkz. Onur İşçi, “Monarşi ve Modernite: Çek Milliyetçiliği ve Habsburg İmparatorluğu’nun Son Dönemi”, *DTCF Dergisi*, Sayı 57, 2017, s. 538-563.

³³ Christopher Clark, *Uyurgezerler: Avrupa 1914’te Savaşa Nasıl Girdi*, Pegasus yay. İstanbul 2017, s.74.

Romence, 2,44'ü Slovence ve 1,5'u İtalyanca konuşuyordu; geri kalan 2,3 milyon ise çeşitli diğer dilleri konuşuyordu.³⁴

Topraklarının ve etnik yapısının çoğunluğunu Balkan milletlerinin oluşturduğu imparatorluk için Balkanlar'daki gelişmeler daha yakından takip edilmeliydi. Nitekim Balkan coğrafyasında yaşayan halklar bu dönemde iki çok uluslu imparatorluk arasında sıkışmış gibiydi. Ulus devletleşme talepleri zemininde Balkan milletleri, bir tarafta Osmanlı İmparatorluğu diğer tarafta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında kalmışlardı. Dolayısıyla Balkanlar, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının ortak noktasıdır. 19. Yüzyıl emperyalizm çağında Balkanlar, Avusturya'nın birincil yayılma alanıydı. İç politikadaki gelişmeler, dış politikada Avrupa dışı coğrafyada koloni kurma zorluklarının artması, mali çıkmazlar Balkanlar'ı Avusturya için sadece önemli bir hammadde tedarikçisi değil aynı zamanda kazançlı bir pazar yaptı.³⁵

19. Yüzyılın son çeyreğinde Avusturya'nın Balkanlar'da aldığı en kritik karar Bosna-Hersek'in işgali ve ilhakı kararıdır. Rusya'nın Balkanlar'da yarattığı tehdidi bertaraf ederek Şark meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözmesini engellemek için toplanan Berlin Kongresi neticesinde 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması, Balkanlar'a yeni bir siyasi düzen getirmişti.³⁶ Avusturya-Macaristan'ın 1878'te Bosna-Hersek'i işgali ve ardından 1908'deki ilhakı Berlin Antlaşması'nın Balkanlar'da yarattığı uzun vadeli etkilerden biridir. İşgalden sonra, Avusturya-Macaristan Balkanlar'da statükoyu koruyucu bir politika izlemeye başladı. Bunun için iki araç kullandı: birincisi Balkan devletlerini iktisadi ve siyasi anlaşmalarla kendine bağlamak ikincisi ise Rusya ile iş birliği içerisinde olmak. Sırp'ların, Avusturya karşıtı bir politikaya yönelmeleri ve Rusya'nın 1905 Rus-Japon Savaşı'nda yenilmesinin ardından Avrupa'ya yönelmesi ile Avusturya'nın bu politikası 20. Yüzyılın başlarında başarısızlıkla sonuçlandı.³⁷

Balkanlar'daki ulus devletleşme sürecine büyük güçlerin de dahil olduğu bu iç içe geçen ilişkilerin tansiyonu iki gelişmeyle daha da arttı. Bunlardan bir tanesi Avusturya-Macaristan'ın Makedonya Meselesi için sunduğu 1904 tarihli reform planı diğeri de 1908 yılında Bosna-Hersek'in ilhakıdır. Her iki gelişme de Avusturya-Macaristan'ı Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirmiştir.

³⁴ Haslinger, a.g.e., s. 135. Etnik kimliklerin dağılımı için ayrıca bkz. Murat Önsoy, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Milliyetçilik Hareketleri", Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih, yay. haz. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 435-446.

³⁵Alma Hannig, "Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns vor 1914", *Der Erste Weltkrieg auf dem Balkan-Perspektiven der Forschung*, yay. haz. Jürgen Angelow, Berlin, 2011, s. 35.

³⁶ Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, 5. Cilt, İstanbul 1992, s. 516-517.

³⁷ Hannig, 2011, s. 35-36.

Makedonya Meselesi son dönem Osmanlı tarihinin en çok dikkat çeken konularının başında gelmektedir.³⁸ 1878 Berlin Kongresi ile başlayan ve 1913 Balkan Savaşları ile sona eren Makedonya Meselesi, 1878 Ayastafanos Antlaşması sonucu kurulan Büyük Bulgaristan'ın aynı yıl yapılan Berlin Antlaşması ile üçe bölünmesi neticesinde Makedonya kısmının reformlar yapılması şartı ile Osmanlı idaresine bırakılması ile başladı. Bölgede Bulgar, Yunan ve Sırp güçleri arasında bir mücadele yaşandı. Artan silahlı çete faaliyetleri ve isyanlar neticesinde Osmanlı Hükümeti bir reform yapılmasını kabul etti. 1903 başlarında Makedonya ile en çok ilgilenen büyük devletlerden olan Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Viyana'da kararlaştırdıkları reformların Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmesini ve Makedonya'da uygulanmasını istedi. Bu reform paketi ihtilal örgütleri tarafından olumlu karşılanmayınca Rusya ve Avusturya-Macaristan, Eylül 1903'te Mürszteg'de bir araya gelerek yeni bir reform paketi hazırladılar. Bu reform planına göre Makedonya'nın ıslâhı için buraya Avrupa'dan askerî ve sivil temsilciler gönderilecek ve bunlar bir müfettiş-i umûmî ile birlikte çalışacaktı.³⁹ Avusturya ve Rusya gibi bölge ile yakından ilgilenen iki güç tarafından hazırlanan program beklenen etkiyi yapmadı. Avusturya'nın İstanbul'daki konumları sarsıldı. Tam da bu dönemde, Avusturya açısından, Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini gerektiren bir başka konu da Sancak Demiryolu projesiydi. Mürszteg Reform Planı'nın üstünden birkaç yıl geçmesine rağmen yapılması gereken ıslahatlara çok sıcak bakmayan Osmanlı Devleti'nin demiryolu proje imtiyazı iradesini Avusturya'ya vermesi, Avusturya'nın Makedonya'da reform isteyen öncü ve baskıcı tutumunu terk etmesi ile sonuçlandı. Sancak demiryolu imtiyazı iradesinin ertesi günü, İstanbul'daki büyük elçiler Makedonya'da yapılması öngörülen adli reformun biraz daha ertelenmesini kabul ettiler.⁴⁰

Avusturya'nın Balkan politikasının çıkmaza girdiği bir diğer olay Bosna-Hersek'in ilhakıdır. Bosna-Hersek 1908 yılında Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet'i ilan ettiği tarihten birkaç ay sonra ilhak edildi. İlhak haberi, Osmanlı Devleti'nde büyük bir travmaya yarattı.⁴¹ İki devletin ilişkilerini bitirme noktasına getiren bu gelişmenin arkasındaki en önemli isim Avusturya-Macaristan'ın Dışişleri Bakanı olan deneyimli diplomat Alois Lexa Freiherr von Aehrenthal

³⁸ Bu konu hakkında yapılan başlıca çalışmalar için bkz. Gül Tokay, *Makedonya Sorunu*, AFA yayınları, İstanbul 1996. Mehmet Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu: 1890-1918*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2008.

³⁹ Mehmet Hacısalıhoğlu, "Makedonya", *İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, Ankara 2003, s. 437-444.

⁴⁰ Bu gelişme, Avusturyalıların demiryolunu güvenceye almaya karşılık reform planını feda etme "hilesi yaptığı"nın bir kanıtı olarak görülse de Avusturya arşivleri Aehrenthal'in hem reformları hem demiryolunu güvenceye almak için ciddi çabalar harcadığını kesin bir şekilde gösterir. F.R. Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu:1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, yay. haz. Marien Kent, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, çev. Ahmet Fehmi, İstanbul 1999, s. 42-43.

⁴¹ Müslüman nüfusun yoğun olduğu bu bölgenin ilhakı iki imparatorluk arasında siyasi açıdan bir gerginlik oluşturduğu kadar ticari ve kültürel ilişkilere de zarar vermiştir.

(1854-1912)'dir. Francis Roy Bridge'e göre 1906 sonbaharında Conrad von Hötendorf'un Genelkurmay Başkanı ve Aehrathal'in Dış İşleri Bakanı olarak atanması ile monarşinin saldırmazlık/suskunluk politikasında da değişiklikler gündeme geldi.⁴² Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali iki devlet arasındaki ilişkileri son derece gerdi. Avusturya'nın Balkanlar'daki bu yayılmacı politikası Rusya'nın Avusturya'yı Balkanlar'da bir tehdit olarak görmesi sonucunu doğurdu. Rusya'nın başat rol oynadığı ve Şark meselesinin Balkan ayağı çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalardan en fazla etkilenen devletlerin başında Avusturya-Macaristan geldi. Bu durum, monarşinin coğrafi konumu ve çok uluslu yapısı ile açıklanabilir.

19. Yüzyılın sonlarında başlayan ve Avrupalı devletlerin birçoğunu birbirine düşüren Balkan düğümü, 1912-1913 Balkan Savaşları ile çözülmüştür.

Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğinde Avusturya-Macaristan Osmanlı Devleti'ne yardıma koşmadı. Bu kararı, Avusturya-Osmanlı ilişkilerinin durumu değil, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da Osmanlılara zıt olan düşünceleri belirledi. Osmanlı Devleti'ne yardım için müdahale Hıristiyan Balkanların tamamını monarşiye karşı birleştiren bir şey olurdu. Avusturyalılar artık Osmanlıların yönetemeyeceğini kabul ettikleri bölgelerde kendi çıkarlarını güvence altına almaya yoğunlaştılar.⁴³

Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşları ile Balkanlardan hızlı ve ani çekilmesi Avusturya-Macaristan'da gelecekte "*Avrupa'daki hasta adamın*" kendisi olacağı endişesini yarattı.

Balkan devletlerinin kazandıkları zaferler Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda iç içe geçmiş milliyetçilik sorunlarını gün yüzüne çıkardı. İlk olarak Avusturya'nın Balkan politikası bozuldu. Statükoyu koruma politikası terk edilmek zorundaydı. Buna göre Avusturya-Macaristan, Balkanlar'daki çıkarlarını yeniden tanımladı: Balkanlarda statükoyu devam ettirmenin bir faydası yoktu ve Adriyatik'in doğusuna başka bir devletin yerleşmesini engellemek şarttı. Sırbistan'ın Adriyatik'e yerleşmesine izin verilmemeli bunun için gerekirse bir Arnavutluk devleti kurulmalıydı zira Sırbistan denize çıkış elde ederse Rusya bu bölgeyi bir deniz üssü olarak kullanabilirdi.⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı arifesinde Avrupa'daki devletlerin geneline bakıldığında her birinin bir ittifaka dahil olduğu söylenebilir. Avusturya-Macaristan da özellikle Rus tehdidine karşı

⁴² F. R. Bridge, "Österreich (-Ungarn) Unter den Grossmächten", Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen, Cilt 4, Kısım 1, yay. haz. Peter Urbanitsch, Adam Wandruszka, Viyana, 1989, s. 310.

⁴³ F. R. Bridge, 1999, s.49.

⁴⁴ Clark, a.g.e., s. 273.

Almanya'nın ve İtalya'nın bulunduğu üçlü ittifakta yer alıyordu. Bu ittifak sayesinde Rusya tarafından bir tehditle karşılaştığında Almanya'nın desteğini alabilecekti.

Balkan Savaşları'ndan Sırbistan'ın toprak kazanarak ayrılmış olması iki devlet arasındaki düşmanlığı arttırdı. Yine bununla bağlantılı olan diğer bir etken de Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde yaşayan Slav nüfusun fazla olmasıydı. Güney Slavları Sırbistan ile birleşmek talebindeydiler.

Arşidük Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da bir suikast sonucu öldürülmesi Sırbistan ve Avusturya-Macaristan ilişkilerini daha büyük bir çıkmaza soktu.⁴⁵ Cinayet haberi, Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştı. Avusturya'nın Sırbistan'a karşı atacağı adım diplomatik müzakereler ile şekillenirken asıl merak edilen konu Almanya'nın desteğinin alınıp alınmayacağıydı. Destek sağlanınca cinayetin işlenmesinden tam bir ay sonra 28 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan etti.⁴⁶

Franz Ferdinand'ın öldürülmesi Birinci Dünya Savaşı ile alakalı tarih yazımında savaşın bir bahanesi olarak kabul edilir. Savaşın nedenleri arasında daha çok İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya arasındaki rekabetin yarattığı düğümler gösterilir. Ancak daha mikro düzeyde arşidükün öldürülme nedenleri, zamanı ve mekânı soruları da önemlidir. Bu sayede Avrupa bir savaşa doğru giderken Balkanlar'da yaşanan milliyetçilik hareketlerinin bu sürece olan etkisi daha net anlaşılır.

Sonuç

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısı, imparatorluğun son döneminde yaşadığı en büyük tehdit olmuştur. Etnik çeşitlilik, bunlar arasındaki farklılıkları tahrik eden milliyetçilik, devleti yönetenlerin buna karşı devleti ayakta tutmak için aldıkları sert önlemlerin etkisiz kalışı, Berlin Kongresi'yle beraber oluşan yeni statükonun imparatorluğa manevra kabiliyeti vermesi ve bunun sonucunda Bosna'nın işgali; Balkanlar bölgesinde Rusya ile yaşanan rekabet Avusturya-Macaristan'ın dış siyasetini belirleyen etmenler olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu coğrafyada ortaya çıkan yeni ulus devletlerin siyasi, iktisadi ve kültürel durumlarını anlamak için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bu etnik yapısını tanımak gerekmektedir. Aynı coğrafyada uzun yıllar savaştığı veya ittifak

⁴⁵ İmparatorluğun varisi olan Franz Ferdinand'a göre aslında imparatorluktaki milletler esaret federasyon sistemi ile bir arada tutulabilirdi. Ancak Bosnalı Slavların birçoğuna göre onun bu uzlaşmacı fikri Slavların imparatorluk içinden kopup daha büyük bir Yugoslavya kurmak için Sırlarla birleşmesini engelleyebilirdi. Basil Liddell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 22.

⁴⁶ Hart, a.g.e., s. 25.

kurduğu benzer yapıdaki diğer devletlerden olan Osmanlı İmparatorluğu'na veya Rusya'ya karşı takip ettiği politikaların ardında bu etnik yapının yarattığı gerilimli ortam rol oynamıştır. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan gibi çok uluslu imparatorluklarının özellikle son dönemlerinin karşılaştırmalı tarih perspektifinden ele alınması tarih bilimine yeni katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

BEYDİLLİ, Kemal, “Avusturya”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, 4. Cilt, İstanbul 1991, s. 178-179.

BLACK, Jeremy, *Dretnot, Tank ve Uçak: Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*, çev. Yavuz Alogan, Kitabevi yay. İstanbul 2003.

BRIDGE, F.R., “Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu:1900-1918”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, yay. haz. Marien Kent, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, çev. Ahmet Fehmi, İstanbul 1999.

BRIDGE, F.R., “Österreich (-Ungarn) Unter den Grossmächten”, *Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen*, Cilt 4, Kısım 1, yay. haz. Peter Urbanitsch, Adam Wandruszka, Viyana, 1989.

CLARK, Christopher, *Uyurgezerler: Avrupa 1914'te Savaşa Nasıl Girdi?*, Pegasus yay. İstanbul 2017.

FODOR, Pal, “On dokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında Macar Reform Hareketleri ve 1848-49 Devrimi”, *Doğumunun 200. Yıldönümünde Lajos Kossuth 1848-49 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı-Macar İlişkileri Sempozyumu* Dumlupınar Üniversitesi, yay. haz. Celal İnal-Naciye Güngörmüş, Kütahya, 2002, s. 42-53.

GENCER, Ali İhsan, “Berlin Antlaşması”, *İslam Ansiklopedisi*, 5. Cilt, İstanbul 1992, s. 516-517.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, “Makedonya”, *İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, Ankara 2003, s. 437-444.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu: 1890-1918*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2008.

HAMANN, Brigitte, *Österreich: Ein historisches Portrait*, C.H. Beck, Münih 2009.

HANNIG, Alma, “Österreich: Entscheidung zum Krieg”, *Der Preussisch-Österreichische Krieg 1866*, yay. haz. Winfried Heinemann, Lothar Höbelt, Ulrich Lappenküper, Ferdinand Schöningh, 2018.

HANNIG, Alma, “Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns vor 1914”, *Der Erste Weltkrieg auf dem Balkan-Perspektiven der Forschung*, yay. haz. Jürgen Angelow, Berlin, 2011.

HANTSCH, Hugo “1866 und die Folgen”, *Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867: Vorgeschichte und Wirkungen*, Verlag Herold, Viyana 1967.

HART, Basil Liddell, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

HASLINGER, Peter, “Avusturya-Macaristan”, *Savaşta İmparatorluklar: 1911-1923*, yay. haz. Robert Gerwarth, Erez Manela, çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yay., İstanbul 2016.

İŞÇİ, Onur, “Monarşi ve Modernite: Çek Milliyetçiliği ve Habsburg İmparatorluğu’nun Son Dönemi”, *DTCF Dergisi*, Sayı 57, 2017.

LONNIE, R. Johnson, *Central Europe: Enemies, Neighbours, Friends*, Oxford University Press, Kann, Robert A. Kann, *Werden und Zerfall des Habsburgerreiches*, Verlag Styria, Graz 1962.

KORALKA, Jiri, “Die Habsburgermonarchie 1848-1918”, *Die Habsburgermonarchy im System der Internationalen Beziehungen*, Band VI, 2. Teil, Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viyana 1993.

KRAUS, Hans-Christoph, “Die politische Neuordnung Deutschlands nach der Wende von 1866”, *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*, Winfried Heinemann, Lothar Höbelt, Ulrich Lappenküper, Ferdinand Schöningh, 2018.

KUTLU, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay. İstanbul 2018.

LEE, Stephen J., *Avrupa Tarihinden Kesitler: 1789-1980*, çev. Savaş Aktur, Dost Kitabevi Yay. Ankara 2002.

MASON, John W., *The Dissolution of the Austro-Hungarian Empire: 1867-1918*, Longman, Londra, 1994.

ÖNSOY, Murat, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda Milliyetçilik Hareketleri”, *Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih*, yay. haz. Bilgehan Gökdağ, Osman Karatay, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 435-446.

REGELE, Oskar, “Österreichs Kriegs 1866”, *Der Österreichisch-Ungarische Ausgleich von 1867: Vorgeschichte und Wirkungen*, Verlag Herold, Viyana 1967.

THORSTEN, Loch, Lars Zacharias, “Königgrätz 1866: Die Operationen zwischen dem 22. Juni und 3. Juli”, *Österreichische Militärische Zeitschrift*, Cilt 6, 2010.

TOKAY, Gül, *Makedonya Sorunu*, AFA yayınları, İstanbul 1996.

UNTERREINER, Katrin, *Kaiser Franz Joseph 1830-1916: Mythos und Wahrheit*, Christian Brandstaetter Verlag, Viyana 2006.

VAJDA, Stephan, *Felix Austria: eine Geschichte Österreichs*, Überreuter, Viyana 1980.

ZÖLLNER, Erich, *Geschichte Österreich*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1979.